

Grau en Dret

Treball de fi de Grau (21067/22747)

Curs acadèmic 2021-2022

**LA REINSERCIÓ LABORAL DE LES
PERSONES EX PRESIDÀRIES**

**TOT UN REPTE TANT PEL COL·LECTIU COM PER A
TOTA LA SOCIETAT**

Clara Anfruns La Rosa

214785

Tutor del treball:

Carles Mir Puig

Declaració d'autoria i originalitat

Jo, *Clara Anfruns La Rosa*, certifico que el present treball no ha estat presentat per a l'avaluació de cap altra assignatura, ja sigui en part o en la seva totalitat. Certifico també que el seu contingut és original i que en sóc l'únic autor, no incloent cap material anteriorment publicat o escrit per altres persones llevat d'aquells casos indicats al llarg del text.

Com a autora de la memòria original d'aquest Treball Fi de Grau autoritzo a la UPF a dipositar-la i publicar-la a l'e-Repository: Repositori Digital de la UPF, <http://repositori.upf.edu>, o en qualsevol altra plataforma digital creada per o participada per la Universitat, d'accés obert per Internet. Aquesta autorització té caràcter indefinit, gratuït i no exclusiu, és a dir, sóc lliure de publicar-la en qualsevol altre lloc.

Clara Anfruns La Rosa

Barcelona, a 16 de maig de 2022

RESUM

L'objectiu del present estudi és analitzar el fenomen de la reinserció laboral de les persones exrecluses quan inicien el viatge de la vida després de la presó. Així, es realitza una introducció teòrica inicial on s'exposa en primer lloc el funcionament actual del sistema penitenciari espanyol, fent èmfasi en el tractament penitenciari en graus i el principi fonamental actual de la individualització científica. Es fa esment també del subsistema penitenciari català. Seguidament, es tracta l'origen del problema, la delinqüència, mitjançant una aproximació a la noció del concepte, així com un desglossament del tipus de delinqüents. A continuació, inicia la base del treball, definint el recorregut laboral dels exreclusos abans del seu ingrés a la presó, observant les característiques personals i socials prèvies a l'ingrés així com altres factors que permetran entendre el desenvolupament de la reinserció futura. Es fa esment a diferents programes de finalitat reinseridora actuals. Finalment, es tracta l'estigma empresarial existent a la contractació d'ex presidaris, les polítiques dirigides a aquest col·lectiu i, a mode de conclusions, s'analitzen els resultats obtinguts i es realitza una proposta sobre diferents línies possibles d'actuació per tal de millorar aquest problema.

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the phenomenon of reintegration into the labor market of ex-prisoners when they begin the journey of life after prison. Thus, an initial theoretical introduction is made where the current functioning of the Spanish penitentiary system is exposed, emphasizing the penitentiary treatment in degrees and the current fundamental principle of scientific individualization. The Catalan penitentiary subsystem is also mentioned.

Next, the origin of the problem, delinquency, is dealt with by means of an approach to the notion of the concept, as well as a breakdown of the type of offenders. Next, it begins the basis of the work, defining the work path of ex-prisoners before their entry into prison, observing the personal and social characteristics prior to entry as well as other factors that will allow understanding the development of future reintegration. Different programs with a current reintegrative purpose are mentioned. Lastly, the paper discusses the existing business stigma in the hiring of ex-prisoners, the policies aimed at this group and, by way of conclusions, the results obtained are analyzed and a proposal is made on different possible lines of action to improve this problem.

“El presidiari sap perfectament que és un presoner, que és un rèprobe, i coneix la distància que el separa dels seus superiors; però ni estigmes ni cadenes li faran oblidar que és un home.”¹

¹Dostoievski, F., & Riera, A. (2016). La casa de los muertos: Memorias del presidio (1.ª ed.). Biblok Book Export.

ÍNDIX DE CONTINGUTS

INTRODUCCIÓ	3
MARC TEÒRIC	6
1. EL SISTEMA PENITENCIARI ESPANYOL	6
1.1 CONCEPTE	6
1.2 LA INDIVIDUALITZACIÓ CIENTÍFICA	7
2. EL TRACTAMENT PENITENCIARI	8
2.1 LA CLASSIFICACIÓ PER GRAUS	8
2.2 GRAUS DE TRACTAMENT ACTUALS	9
3. EL SUBSISTEMA PENITENCIARI CATALÀ	12
4. L'ORIGEN DE TOT : LA DELINQUÈNCIA	14
4.1 APROXIMACIÓ A LA NOCIÓ DE “DELINQUÈNCIA”	14
4.2 TIPOLOGIA DE DELINQUENTS	15
5. RECORREGUT LABORALS DELS EXRECLUSOS	17
5.1 CARACTERÍSTIQUES SÒCIO-CULTURALS PRÈVIES A L'INGRÉS A PRESÓ	17
6. MITJANS D'INSERCIÓ. PROGRAMES I VOLUNTARIATS ACTUALS AMB FINALITAT REINSERTADORA	20
6.1 TPF: ENTITAT ESTATAL DE TREBALL PENITENCIARI I FORMACIÓ PER L'OCUPACIÓ (<i>TRABAJO PENITENCIARIO Y FORMACIÓN PARA EL EMPLEO</i>)	20
6.2 PROGRAMES DE FORMACIÓ OCUPACIONAL, EMPRESES D'INSERCIÓ I CENTRES D'INSERCIÓ SOCIAL (CIS)	21
6.3 CIRE (CENTRE D'INICIATIVES PER A LA REINSERCIÓ)	22
6.4 EL TREBALL PRODUCTIU	25

6.5	SINÈRGIA: UN MODEL DE PLA D'OCUPACIÓ	26
7.	CERCLES: EXEMPLE DE VOLUNTARIAT PER A LA RESOCIALIZACIÓ	27
7.1	DEFINICIÓ	27
7.2	FUNCIONAMENT	28
8.	ESTIGMA EMPRESARIAL A LA CONTRACTACIÓ DEL COL·LECTIU	28
9.	LES POLITIQUES DIRIGIDES AL COL·LECTIU	29
<u>CONCLUSIONS</u>		<u>32</u>
<u>BIBLIOGRAFIA</u>		<u>35</u>

INTRODUCCIÓ

Els arguments que fonamenten l'elecció del present estudi estan estretament vinculats a les pròpies motivacions personals sorgides durant l'estudi de l'assignatura optativa Execució de les Sancions Penals i Dret Penitenciari. D'ençà que vaig iniciar els meus estudis en Dret, m'ha generat molta curiositat conèixer com és la vida a les presons i com funciona el sistema penitenciari. Però, sobretot, el què més m'atreia saber era el retorn a la vida fora de la presó.

Per tal d'acotar l'estudi a l'extensió que se'ns recomana, aquest s'ha centrat únicament en la reinserció laboral dels exreclusos, un problema que, a títol personal em resulta molt inspirador i sobre el qual actualment hi ha poca investigació realitzada. Conseqüentment, el present treball busca exposar de forma general algunes de les dificultats amb les quals es troben les persones expresidiàries en reprendre el contacte amb el món laboral. L'accés a un lloc de treball esdevé gairebé indispensable pel desenvolupament vital normal d'un individu, ja que proporciona no només un salari que li permet tenir una qualitat de vida digna i cobrir les seves necessitats, sinó que també forja habilitats bàsiques com ho són l'autonomia, la responsabilitat, el sentit de l'esforç, el treball en equip i l'autosuperació.

Segons dades estadístiques publicades pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, l'últim dia del mes de març de l'any 2022 a les 24 hores es va computar un total de 7.817 persones encarcerades a Catalunya (incloent-hi penats, preventius i internats judicials). En efecte, en comparació a anys anteriors, aquesta és una dada bastant baixa, tenint en compte el caràcter de "última ràtio" de la pena privativa de llibertat: l'encarcerament ha de ser l'últim recurs a utilitzar per a la Justícia, i s'ha de realitzar sempre que no sigui possible aplicar altres mitjans menys invasius dels drets fonamentals. No es pot obviar que els presidiaris es veuen privats d'un dels drets més preuats dels que posseeix l'ésser humà: la llibertat.

Així doncs, un cop completa la condemna i finalitzada la seva estada a la presó, els reclusos obtenen l'anhelada llibertat, i han d'enfrontar-se al retorn a una societat que van veure's forçats a deixar enrere. Per tal de subsistir i ser independents, necessiten trobar un lloc de treball.

No obstant això, aquesta és una dificultat amb la qual es troba el col·lectiu, que moltes vegades ha patit una desestructuració social greu que els fa molt complicat reinserir-se al món laboral i refer la seva vida.

Aquest treball pretén analitzar, doncs, el fenomen de la reinserció laboral de les persones que acaben de complir la condemna i recuperen la llibertat.

Convé recordar la definició del concepte que ocuparà gran part del present treball, entenent així la reinserció com un procés marcat per la sistematització d'accions dirigides a afavorir la integració a la societat de la persona que ha estat privada de llibertat per haver infringit la legislació.

L'objectiu principal de la pena, tal com està establert a l'article 25 de la Constitució Espanyola, han de ser la reeducació i la reinserció social. Amb aquest propòsit, el sistema penitenciari espanyol determina les accions orientades a la promoció i creixement personal i la millora de capacitats i habilitats socials i laborals, per tal d'intentar que no caiguin de nou en la comissió de conductes criminals. Accions com les activitats socioculturals, educatives, formatives, laborals, recreatives i esportives en són exemples.

Durant la seva estada a la presó, és fonamental que des de l'administració penitenciària es presti especial atenció als factors que han portat a la persona a la vida delictiva, per tal de poder disminuir les probabilitats de reincidència futura alhora que es fomenta un canvi cap a una vida cívica i un comportament ètic i moralment acceptat.

La majoria de població reclusa en centres penitenciaris no s'ha endinsat en el món laboral abans d'ingressar a la presó. A això se li ha de sumar el baix nivell educatiu del que la majoria de reclusos parteix. Per més inri, un gran nombre de persones del col·lectiu prové de comunitats o entorns que estan molt allunyats de les ocupacions legals. És, doncs, aquesta trajectòria i l'experiència ocupacional prèvia, juntament amb el desig personal de deixar enrere la delinqüència, la que incideix substancialment en el procés de reinserció laboral.

Adicionalment, cal considerar l'estigma que s'afegeix cap a l'exreclús en molts casos a l'hora de contractar-lo.

Problemes com l'escassa oferta de treball, la manca de qualificació i formació prèvia o simplement el fet d'haver estat empresonat són aspectes que dificulten la reinserció laboral. Segons Luque Reina, el manteniment del lloc de treball és l'obstacle més difícil d'afrontar en el procés de reinserció laboral.

La recerca i el treball que hi ha darrere d'aquest estudi em reafirma en la meva idea prèvia sobre com n'és de rellevant per aquest col·lectiu tan desafavorit que se'l doti d'autonomia i formació perquè aconseguixin sortir de la presó i obtenir un lloc de treball on créixer com a persones i obtenir uns recursos econòmics que contribueixin a fer-ho possible.

En un futur, m'agradaria oposar a funcionària de presons, i m'interessa conèixer a fons el col·lectiu i el funcionament del sistema penitenciari en temes de reinserció. Crec fermament que el personal de presons exerceix un rol fonamental en el creixement i maduració dels reclusos, i que si se'ls ajuda i se'ls dona una empenta, poden tornar a començar amb una segona oportunitat, amb un passat esborrat i amb una nova aventura per escriure a les seves mans.

MARC TEÒRIC

1. EL SISTEMA PENITENCIARI ESPANYOL

1.1 Concepte

Per tal de poder entendre aquesta tesi és imprescindible conèixer les nocions bàsiques del funcionament del sistema penitenciari espanyol; veure com està regulat i com es gestiona en l'àmbit intern

Tal com ho estableixen tant la Constitució Espanyola en el seu article 25.2,

“Les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat estaran orientades a la reeducació i reinserció social i no podran consistir en treballs forçats. El condemnat a pena de presó que estigues complint la mateixa, gaudirà dels drets fonamentals d'aquest capítol, a excepció dels que es vegin expressament limitats pel contingut del fallo condemnatòri, el sentit de la pena i la Llei Penitenciària. En tot cas, tindrà dret a un treball remunerat i als beneficis corresponents a la Seguretat Social, així com a l'accés a la cultura i al desenvolupament integral de la seva personalitat.”

Per altra banda, no podem deixar de banda l'aprovació de la Llei Orgànica General Penitenciària (LOGP) de setembre de 1979, la qual va suposar un autèntic avanç en conferir autonomia a aquest important sector del Dret Penal alhora que equiparar la rellevància de la legislació penal, processal i penitenciària. La LOGP està basada en unes disposicions mínimes inspirades en les recomanacions de les Nacions Unides i el Consell d'Europa en els acords internacionals sobre drets humans i en la Constitució Espanyola sobre el tractament dels reclusos.

La labor bàsica del sistema penitenciari consisteix en el compliment de les penes imposades pels tribunals, assegurar la custòdia dels reclusos i protegir la seva integritat. Aquesta labor no té sentit ni és eficaç si no està orientada cap a la finalitat última de qualsevol pena privativa de llibertat: la resocialització i rehabilitació dels reclusos.

No hi ha cap mena de dubte que la pena de privació de llibertat és un “mal necessari”. Els canvis de les estructures socials i dels règims polítics han anat determinant modificacions essencials de la seva concepció i realitat sociològica, però és difícil imaginar el dia en què la pena privativa de llibertat, predominant avui dia als ordenaments penals de tots els països, podrà ser substituïda per una altra pena d’una diferent naturalesa que, mentre eviti els mals inherents a la reclusió, pugui servir en almenys la mateixa mesura a les necessitats requerides per la defensa social.

Tal com està establert al preàmbul de la Llei Orgànica General Penitenciària, la finalitat fonamental que tant la doctrina com la legislació atribueixen a les penes i mesures de privació de llibertat és la **prevenció especial**, entesa com a reeducació i reinserció social dels condemnats, sense perjudici de prestar atenció als fins d’advertència i intimidació que la prevenció general requereix, i a la proporcionalitat de les penes amb la gravetat dels delictes comesos que el sentit més elemental de la justícia exigeix.

1.2 La individualització científica

El sistema penitenciari existent a Espanya està fonamentat en el principi de la **individualització científica**, regulada a l’article 72.1 de la LOPG. En virtut d’aquest, “*les penes i mesures privatives de llibertat s’executaran segons el sistema d’individualització científica constituït en graus, que l’últim és la llibertat condicional*”. Es va començar a parlar d’aquest concepte per primera vegada l’any 1901. Anteriorment, el sistema imperant era el progressiu, segons el qual es determinaven diversos graus i per qüestions objectives el penat havia de passar primer pel 1º, el 2º, el 3º, i el 4º era la llibertat condicional. Es tractava d’anar avançant progressivament.

El sistema actual manté el sistema progressiu, però amb la diferència que s’hagi d’anar passant d’un grau a l’altre progressivament, en aquest sistema es té en compte la personalitat del penat. D’aquesta manera, inclús és possible actualment situar a un penat a un grau superior sense la necessitat de passar pels graus que el precedeixen. La gran diferència és, doncs, que no és necessària la progressió objectiva sinó que concorren elements subjectius de valoració, com ara la personalitat del reu, la duració de la pena i les circumstàncies del delictes.

La individualització científica actual té com a element clau la llibertat d'elecció en el moment de la classificació inicial del penat.

L'article 104 del Reglament Penitenciari estableix que quan no s'hagi complert la 4ª part de la condemna, haurà d'estar-se el temps necessari per a observar el penat i poder-lo classificar en 3r grau. Normalment, ha d'haver transcorregut una 4ª part de la condemna o el temps suficient per analitzar el comportament del penat. Per regla general es classifiquen els penats en 2n grau i, en cas que hi hagi pronòstic de reinserció social, aquest pot entrar al grau de semilibertat.

La llei espanyola adopta la idea de la **individualització** del compliment i converteix el tractament penitenciari, entès com el conjunt d'activitats dirigides a aconseguir els fins primordials de la reeducació i reinserció social, en la **columna vertebral del sistema**.

La classificació d'interns i el règim penitenciari depenen de l'evolució del tractament. Com diu García Valdés, *“el sistema d'individualització científica parteix del principi que no hi ha diferència dels mètodes de tractament segons els graus, doncs aquells no estan en funció d'aquests, sinó de la personalitat de cada intern”*.

2. EL TRACTAMENT PENITENCIARI

2.1 La classificació per graus

Només poden ser classificats els interns que siguin penats, és a dir, que ja han estat condemnats per sentència ferma a una pena privativa de llibertat. Quan un penat tingui, a més, pendent una o més causes en situació preventiva, no es formularà proposta de classificació inicial mentre duri aquesta situació processal. Si un penat estigués ja classificat i li fos decretada la presó preventiva per altres causes, quedarà sense efecte aquesta classificació.

No estar classificat té conseqüències, com ara la impossibilitat de concessió de permisos ordinaris de sortida, ni règim penitenciari de semilibertat (3r grau), aplicant-se el règim ordinari o el tancat si es tracta d'interns extremadament perillosos o manifestament inadaptats al règim ordinari, sense la possibilitat de seguir programes de tractament.

El Tribunal Constitucional ha establert que es pot abonar el temps de presó preventiva, a més dels casos en la causa que es va dictar la presó preventiva, també en la causa per la qual estigués penat, essent l'abonament doble, per pal·liar els efectes adversos de no estar classificat l'intern.

Tanmateix, la Llei Orgànica 5/2010, en el seu article 58 reformat, esmena que en cap cas un mateix període de llibertat pot ser abonat en més d'una causa. Així doncs, actualment no és possible l'abonament sobre la base de l'article mencionat.

Totes les persones penades, sense causa preventiva, són classificades per graus de tractament penitenciari amb un termini de dos mesos màxim després d'ingressar a la presó. Ser classificat suposa l'assignació d'un dels graus que la llei estableix. El grau assignat determina el règim de mesures de control i seguretat que serà aplicable al penat; inicia amb el primer grau, el més sever, i es va flexibilitzant a mesura que progressa el grau, fins a aconseguir el quart grau o règim de semilibertat. En la determinació del grau, hi intervenen factors com la personalitat, el seu historial penitenciari individual, familiar, social i delictiu; la duració de la condemna imposada i altres factors que estableix la legislació penitenciària.

El grau és revisat per la Junta de Tractament cada sis mesos màxim a través d'un estudi individualitzat que es realitza del seguiment i evolució del pres. Mitjançant aquest, pot continuar al mateix grau o accedir a un de diferent.

2.2 Graus de tractament actuals

2.2.1 Primer grau de tractament

El primer grau es caracteritza per ser un règim de tipus tancat o aïllament físic. S'aplica, amb normalitat, a persones que mostren conductes disruptives i que es considera que podrien dificultar la convivència amb els interns classificats en els graus restants del mateix centre penitenciari. S'hi troben els presos considerats perillosos o socialment inadaptats. Algunes de les característiques bàsiques d'aquest grau són la limitació de les hores de sortida al pati, la intervenció de les comunicacions, etc.

Aquest grau s'aplica com a última opció, prioritzant sempre que sigui possible un grau superior que ofereixi menys restriccions. Cal promoure, per a les persones que es troben en aquest grau de tractament, una estada normalitzada i fora de perills al context penitenciari. Per aquesta classificació s'han de tenir en compte els criteris de perillositat o manifesta i greu inadaptació a les normes generals de convivència apreciats per causes objectives.¹

2.2.2 Segon grau de tractament

El segon grau equival al règim ordinari. Es podria dir que és el punt de partida, perquè la majoria de reclusos són classificats al segon grau quan ingressen al centre penitenciari. No obstant això, com ja s'ha mencionat prèviament, el principi d'individualització científica permet que en el moment de l'ingrés, la persona sigui classificada en qualsevol dels graus existents, menys el de la llibertat condicional.

En virtut del què s'estableix a l'article 102.3 del Reglament Penitenciari, "seran classificats en segon grau els penats en què concorrin certes circumstàncies personals i penitenciàries de normal convivència, però sense capacitat per viure, de moment, en semilibertat"²

Pel que refereix al règim de vida del segon grau, s'estableix l'aplicació de les mesures pròpies del règim ordinari, regulat als articles 76 a 79 del mateix Reglament. Destaquen aspectes com els principis de seguretat, ordre i disciplina per a una convivència ordenada, la separació de població segons les necessitats del tractament, els programes d'intervenció i reinserció, horaris amb espai per a la realització d'activitats, garantint temps pel descans, etc.

En relació amb el tractament individualitzat, en virtut de l'article 110 del Reglament, l'Administració Penitenciària dissenyarà programes formatius orientats a desenvolupar les aptituds dels interns, forjar les habilitats psicosocials que els permetin abordar les problemàtiques específiques així com potenciar els contactes i relacions amb l'exterior.

¹ Article 10 de la Llei Orgànica General Penitenciària.
Article 102.5 del Reglament Penitenciari de 1996.

² Article 102.3 del Real Decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament Penitenciari.

2.2.3 Tercer grau de tractament

L'article 102.4 del Reglament Penitenciari dictamina que la classificació en tercer grau s'aplicarà als interns que, "per les seves circumstàncies personals i penitenciàries, estiguin capacitats per dur a terme un règim de vida en semilibertat."³

Algunes d'aquestes circumstàncies que es valoren, i que es troben recollides a l'article 102.2 del Reglament, són la personalitat, la història individual, familiar i sociodelictiva prèvia, la duració de les penes, els recursos i dificultats del pres, etcètera.

No existeix un límit temporal exprés de compliment previ de condemna per tal d'assolir la classificació de 3r grau. Nogensmenys, l'article 104.3 del Reglament Penitenciari fa referència a aquesta possibilitat quan l'intern no ha complert una quarta part de la condemna, establint que perquè tingui lloc, haurà de transcórrer el temps d'estudi suficient per obtenir un adequat coneixement del mateix i concórrer favorablement qualificades les variables intervinents en el procés de classificació, especialment l'historial delictiu i la integració social del penat.

Són classificats en aquest grau els presos que gaudeixen de la confiança de l'administració penitenciària. Els permet una vida amb un nivell menys rígid de controls.

No podem obviar aquí el sistema mixt adduït de l'article 100.2 del Reglament: permet un model d'execució flexible en el que es poden combinar aspectes del 2n i 3r grau sempre que es fonamenti en un programa específic que d'altra forma no pugui ser tractat, i ha de comptar amb l'aprovació del Jutge de Vigilància Penitenciària. Per exemple, si el programa de tractament considera que el reu hauria de poder posar-se a treballar, se li podria permetre sortir de dilluns a divendres per acudir al seu lloc de treball.

2.2.4 Llibertat condicional

L'antic *quart grau* o actual llibertat condicional és la culminació del sistema progressiu d'individualització científica.

³ Article 102.4 del Real Decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament Penitenciari.

Es tracta d'una suspensió de la condemna si bé amb una sèrie de controls o condicions que s'estableixen en la resolució que aprova la classificació en aquest grau.

Una persona que surt en llibertat condicional ja no continua complint condemna mentre es troba en llibertat, sinó que la seva pena queda suspesa i pot tornar a ingressar a la presó si delinqueix o incompleix les condicions de llibertat. La llibertat condicional es pot reconèixer quan el penat ja es troba en tercer grau i un cop completes tres quartes parts de la condemna total imposada o, excepcionalment, dues terceres parts.

La vinculació de l'alliberat amb el centre penitenciari encara és viva; la Junta de Tractament realitza un seguiment penal, familiar, sociolaboral o terapèutic i informa el Jutjat de Vigilància Penitenciària de les possibles incidències o incompliments que es cometin respecte a les mesures de conducta que s'imposen als reclusos beneficiaris d'aquest règim.

Abans de la reforma del Codi Penal, la llibertat condicional es concebia com un benefici concedit a l'últim període de la seva condemna als condemnats a penes privatives de llibertat que han observat bon comportament, com a mitjà de prova per veure si estan corregits i preparats per l'inici de la llibertat definitiva. El paradigma va canviar totalment a partir de la LO 1/2015 de reforma del Codi Penal, que va desllustrar-ne la naturalesa jurídica, que passa a esdevenir una modalitat de règim de suspensió de penes de presó, deixant enrere la naturalesa de grau penitenciari⁴

El fi d'aquesta figura té dos vessants: en primer lloc, serveix d'estímul i motivació per a la bona conducta del penat. A més, serveix com a etapa de trànsit entre la vida penitenciària i la vida en llibertat, fent que el canvi no sigui tan dràstic.

3. EL SUBSISTEMA PENITENCIARI CATALÀ

A Catalunya, d'acord amb l'article 11.1 de la Llei Orgànica 4/1979, de 18 de desembre, de l'Estatut d'Autonomia, li correspon l'execució de la legislació de l'Estat en matèria penitenciària.

⁴ Article 72.1 LO 1/1979, de 26 de setembre, LOGP.

Aquest article es complementa amb el 79 de la Llei Orgànica 1/1979, de 26 de setembre, General Penitenciària, el qual assenyala: *“correspon a la Direcció General d’Institucions Penitenciàries del Ministeri de Justícia la direcció, organització i inspecció de les Institucions que es regulen en la present Llei, menys respecte de les comunitats autònomes que hagin assumit en els seus respectius Estatuts l’execució de la legislació penitenciària i aconseguir gestió de l’activitat penitenciària.”*

No fou fins a l’1 de gener de 1984, a través Real Decret 3482/1983, de 29 de desembre, sobre Traspàs de serveis de l’Estat a la Generalitat de Catalunya en matèria d’Administració Penitenciària, que es va realitzar el traspàs dels serveis penitenciaris a aquesta comunitat autònoma.

Tampoc podem obviar el Decret 329/2006, de 5 de setembre, que aprova el Reglament d’organització i funcionament dels serveis d’execució penal de Catalunya, els objectius primordials dels quals són: aconseguir una organització més flexible i eficaç, millorar la col·laboració amb altres serveis públics i una major participació ciutadana i qualitativa als serveis públics.

L’any 1984 es van assumir aquestes competències i, de fet, actualment és l’única comunitat autònoma de l’Estat que exerceix aquestes facultats de manera independent.

No obstant això, la legislació base és idèntica per tot l’Estat, existint, per tant, un únic model penitenciar. Les normes més cabdals a tenir en compte són la Constitució Espanyola de 1978, la Llei Orgànica General Penitenciària de 1979, el Codi Penal de 1995 i el Reglament Penitenciar de 1996.

La Direcció General de Serveis Penitenciaris pertany al Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i s’encarrega de detallar una guia d’execució penal i promulgar plans, propostes i programes per a la seva execució.

4. L'ORIGEN DE TOT: LA DELINQUÈNCIA

4.1 Aproximació a la noció de “delinqüència”

La delinqüència és un concepte complicat de definir i acotar per la seva amplitud i transversalitat. Es manifesta en tota la societat com a expressió de refús i desacordança; una mostra d'esquarterament social a la qual es requereix l'aplicació d'un procediment correctiu, que busca restaurar les relacions o l'estat de dret de l'individu o grup d'individus a qui s'ha transgredit la seva estabilitat jurídica.

Per a poder parlar de delinqüència és vital entendre què és l'estat de dret. L'article 1 de la Norma Suprema, la Constitució Espanyola, declara que Espanya es constitueix en un Estat Social i democràtic de Dret, que propugna com a valors superiors del seu ordenament jurídic la llibertat, la justícia, la igualtat i el pluralisme polític.

L'estat de dret és una de les garanties més fonamentals de les que disposem actualment al nostre país. Va néixer amb la Revolució Francesa i sorgeix d'una estricta divisió entre la creació i l'aplicació de les normes. Va ser llavors quan va néixer la divisió de poders de Montesquiu, dintre els quals hi ha el poder legislatiu, l'executiu i el judicial. La garantia del respecte dels drets humans i les llibertats individuals així com l'exercici de la sobirania popular queden sostingudes mitjançant l'estat de dret.

Mitjançant aquesta institució, que aposta per la implacable aplicació de la legislació vigent, s'obté la garantia dels drets individuals amb ple respecte de la dignitat inherent a les persones. Alhora, s'aposta per l'aplicació del principi de personalitat de la pena, consistent en fer recaure les sancions pels fets il·lícits exclusivament sobre aquells subjectes que els han comès.

S'entén per delictes tot aquell comportament que transgredeix l'estat de dret i, per tant, la legislació; i, per delinqüent, l'individu o grup d'individus que han estat responsables de la comissió o omissió de tal contravenció.

En l'intent de definir el concepte de delinqüent, l'autora Pilar de la Torre Campo, en el seu article “*Una aproximación al fenómeno social de la delincuencia juvenil*”,⁵ els delinqüents són aquells subjectes que observen una conducta antisocial tipificada a la llei com a delictes, que es troben en una etapa crítica del desenvolupament de la seva personalitat i que tenen deteriorada habitualment la seva capacitat de relació social, bé pel caràcter d'elements d'aquesta o pel seu recurs pertorbador.

Per altra banda, el prestigiós acadèmic i jurista mexicà, Eduardo García Máynez, assenyala que “la delinqüència és la conducta resultant del fracàs de l'individu en adaptar-se a les demandes de la societat en la qual viu”⁶.

En altres paraules, es pot definir com un fenomen social creat per un conjunt de violacions de les normes elementals de convivència produïdes en un temps i lloc determinats, per les quals la llei preveu una pena. En virtut dels principis de legalitat i seguretat jurídica, per tal que un acte sigui delictiu cal que prèviament hi hagi una llei que el prohibeixi, per la qual cosa, qualsevol ciutadà ha de tenir al seu abast el coneixement de totes les conductes il·legals.

No podria condemnar-se a algú per una acció que no fos prohibida anteriorment a la seva comissió, doncs aquesta seria una greu vulneració del principi de seguretat jurídica, un altre de les garanties més elementals de les que gaudim els ciutadans.

4.2 Tipologia de delinqüents

Com s'ha explicat anteriorment, els delinqüents són els ciutadans que cometen un delictes. Per delictes entenem aquella conducta o acció típica (tipificada per la llei), antijurídica (contrària a Dret), culpable i punible. La paraula “delictes” prové del llatí “*delinquere*”.

⁵ Campo, P. D. L. T. (1982). Una aproximación al fenómeno social de la delincuencia juvenil. *Dialnet*.

⁶ Maynez, E. G. & Editorial Porrúa S.A. de C.V. (2019). *Introducción Al Estudio Del Derecho* (65.ª ed.). Editorial Porrúa México

Ara bé, no tots els delictes comporten una pena privativa de llibertat. En virtut del principi *d'última ratio* del dret penal, aquest només pot castigar les conductes més menyspreables i s'ha d'utilitzar sempre com a última via.

Per tal de saber quina pena es preveu per cada delicte ens hem d'atendre al Codi Penal. Aquí cal que tinguem clara la diferència entre la situació jurídica de ser **reu, detingut, pres i penat**.

El concepte "**reu**" fa referència a una persona processada o acusada per haver incorregut en un delicte. La garantia principal de "*in dubio pro reo*" fa referència a l'obligatorietat d'afavorir a l'acusat d'un delicte quan les proves no siguin suficients per a desvirtuar la seva innocència i demostrar la seva culpabilitat.

El concepte "**detingut**" és un pas més respecte al reu, doncs, en aquest cas, no només se l'acusa d'haver comès un delicte sinó que es priva de llibertat provisionalment a l'acusat per tal d'assegurar la seva posada en disposició judicial, per assegurar que no fugirà o bé per evitar un perill o alarma social.

Les persones gaudim del dret de la presumpció d'innocència, segons el qual no podem ser condemnades per cap delicte fins que es demostrï per via judicial que en som culpables. Per tant, fins que no s'ha assolit aquest nivell de fermesa, només es pot ingressar a la presó de forma preventiva.

L'article 17 de la Constitució garanteix el dret a la llibertat individual dels ciutadans, i estableix els supòsits en què s'autoritza la detenció d'una persona així com els requisits que s'han de complir perquè sigui legal. També ho recull la Llei d'Enjudiciament Criminal, en el seu segon capítol, juntament amb la llista de drets de la persona detinguda.

El concepte "**pres**" fa referència a la persona que ingressa a presó per tal d'assegurar que es durà a terme el procés final, és a dir, ja ha estat jutjada, però encara no s'ha dictat sentència ferma. Podem concloure que un pres és el mateix que una persona que es trobi en situació de preventiu, doncs podria passar el supòsit que un pres acabés sent absolt i declarat innocent durant el moment de la sentència ferma.

Finalment, el “**penat**” és la situació jurídica final per la qual una persona ha estat condemnada mitjançant sentència ferma que n’ha determinat la seva culpabilitat.

5. RECORREGUT LABORALS DELS EXRECLUSOS

Per tal d’avaluar la trajectòria laboral dels reclusos un cop surten de la presó és essencial valorar l’experiència laboral adquirida prèviament a l’ingrés. La majoria de professionals del delictes descobreixen en la seva activitat delictiva la font principal dels seus ingressos i no acrediten trajectòries laborals prèvies a l’entrada, o bé, en cas de tenir-les, aquestes són fraccionades, amb elevats índexs de rotació entre treballs, episodis d’atur i reclusió penitenciària.

Així, la relació entre la trajectòria ocupacional de l’individu abans d’entrar a la presó i posteriorment, són elements claus per a la futura reinserció. Els resultats en aquesta nova etapa són més bons en aquelles persones que prèviament han treballat.

5.1 Característiques socioculturals prèvies a l’ingrés a presó

Per tal de conèixer a fons el procés de reinserció laboral de les persones exrecluses, així com de les dificultats i obstacles amb què es troben després d’obtenir la llibertat, cal prestar atenció a quines són les característiques a nivell individual prèvies al reclutament, així com els factors socials que incideixen, els mitjans actuals de reinserció i les principals reticències empresarials existents.

Algunes d’aquestes qüestions de gran importància a escala individual poden ser l’edat, la procedència (ètnica i migratòria), el nivell d’estudis, la ruptura de vincles socials, l’adhesió familiar i altres que evidencien la necessitat d’una major individualització de l’acompanyament en la inserció. Totes aquestes característiques han de ser tingudes en compte pel centre penitenciari a l’hora de dissenyar el pla formatiu que s’ajusti més al seu perfil i al del mercat laboral en el qual es desitja que el pres sigui reinsertat.

No podem oblidar que un gran percentatge de la població reclusa pateix problemes de salut mental i addiccions al consum de substàncies tòxiques.

Aquestes i altres dificultats, com ara situacions psicològiques crítiques en persones que han patit qüestions greus de desestructuració familiar, vincles trencats, pobresa i abandonament entre altres, han de ser abordades de forma exhaustiva i prèvia a la reinserció laboral, ja que resoldre-les o intentar tractar-les és fonamental pel bon desenvolupament i èxit del pres en un futur lloc de treball.

Cal reconèixer aquí la importància del treball dels psicòlegs i psiquiatres que formen part de la junta de tractament penitenciari dels centres. La seva feina és indispensable per aconseguir una exitosa reinserció sociolaboral.

Per tal de tenir una informació més contrastada i realista, s'ha tingut en compte un document de treball investigador realitzat l'any 2011 per l'àmbit social i criminològic del centre d'estudis jurídics i formació especialitzada del Departament de Justícia de Catalunya.⁷

Aquest informe va sorgir com a resposta a la licitació duta a terme pel Centre d'estudis Jurídics i formació especialitzada (CEJFE) del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, amb data 29 de juny de 2009, número 15/09. S'ha utilitzat tot i no ser un estudi del tot recent per ser l'únic que s'ha trobat que contenia informació útil i adequada al present estudi. A més, tot i no ser actual, les dades que reflecteix són perfectament aplicables a avui en dia.

La part pràctica del projecte citat compren diferents entrevistes a interns i exinterns. Analitza les dades sociodemogràfiques, penitenciàries i d'activitats d'inserció i trajectòria laboral de 3.225 ex interns espanyols que han sortit en llibertat definitiva a Catalunya entre l'1 de gener de 2004 i el 31 de desembre de 2007. Es constata que **el 43,3% d'exinterns obté ocupació amb alta a la Seguretat Social un cop en llibertat definitiva**. Nogensmenys, aquesta ocupació laboral sol ser debilitada: contractes temporals sense previsió d'estabilitat, feines manuals, poc qualificades i de breus duracions. Aquests inconvenients col·laboren en fer que el col·lectiu es constitueixi com a feble i vulnerable.

⁷Alós-Moner, R., Esteban, F., Jódar, P., Miguélez, F., Alcaide, V., & López, P. (2011). *La inserció laboral dels exinterns dels centres penitenciaris de Catalunya*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya.

Una de les conclusions més interessants a efectes d'aquest treball a les que ha arribat la investigació prèviament citada és que el treball productiu a les presons repercuteix moderadament en la inserció laboral. No obstant això, no ho són tot. Els estudis tenen una importància irrefutable en la inserció laboral, així com els vincles socials i afectius.

Per altra banda, l'estudi exposa una situació amb la qual es troba una part de la població reclusa, que hauria de ser un punt d'inflexió per a la societat per adonar-se de la importància de la reinserció laboral. I és que alguns interns senten una mena de dilema moral o contradicció interna entre l'anhel, per una banda, de passar a un règim obert, fer passos cap a l'obtenció de la llibertat i la vida autònoma, però amb el dubte constant de si les necessitats bàsiques que al centre penitenciari tenen assegurades podran ser mantingudes a la vida sense tuteles.

Aquesta temença que es produeix s'accentua quan l'intern té una idealització del món de "fora", una visió consumista i capitalista en què tenir més significa ser més feliç. La realitat de la seva capacitat adquisitiva és, malauradament, molt reduïda, derivada dels llocs de treball als que poden accedir i a l'estigma de la societat. Aquí corre el risc que els interns no s'esforcin a millorar el seu comportament per escurçar el temps d'ingrés, considerant que, tot i faltar-los-hi la llibertat, tenen on dormir, on dutxar-se, companyia i un plat a taula cada dia.

Pel que fa la inserció laboral dels expresidaris, l'estudi estadístic d'aquesta investigació constata que gairebé la meitat d'ells, sobre un 43,6%, aconsegueix un lloc de treball estant donat d'alta a la Seguretat Social posteriorment a la data d'obtenció de llibertat definitiva entre els anys 2004 i 2007. Tot i que el percentatge sembla força satisfactori, cal pensar més d'un 55% de persones que són alliberades aterren en una societat sense un lloc de treball ni uns ingressos legals. Això ens demostra que encara hi ha molta feina a fer al respecte. Amb tot, no es pot obviar que una gran quantitat d'aquest últim percentatge es compren d'exreclusos que per malaltia o incapacitat no poden treballar, i també una part d'aquesta suma s'acaba dedicant a les feines d'economia no regularitzada.

La tercera conclusió a la qual arriba l'estudi és que els vincles socials, familiars i afectius adquireixen una gran importància pel desenvolupament posterior de l'intern en finalitzar l'estada a la presó. Els més decisius són els constituïts per la parella, els fills, els pares i els germans, aquests últims amb una menor incidència en general.

Pel que fa a les amistats, s'ha demostrat que tenen una rellevància molt escassa en la reinserció i que, de fet, quan la tenen, a vegades és contradictòria o perjudicial, ja que moltes vegades les amistats són el nucli de la delinqüència que ha portat a l'intern a ingressar a la presó. D'aquesta forma, freqüentment és recomanable als exreclusos reincidents que s'allunyin dels seus nuclis passats d'amics com a requisit *sine qua non* per aconseguir una nova vida. Amb tot, podem afirmar que els vincles familiars tenen un impacte molt positiu a la reinserció laboral, però el que més afavoreixen és la reincidència.

6. MITJANS D'INSERCIÓ. PROGRAMES I VOLUNTARIATS ACTUALS AMB FINALITAT REINSERIDORA.

L'objectiu d'aquest apartat del treball és veure quins són els programes existents actualment als centres penitenciaris que tenen com a finalitat promoure la reinserció sociolaboral de les persones privades de llibertat. El més important a Catalunya és el CIRE (Centre d'Iniciatives per a la Reinserció).

6.1 TPFE: Entitat estatal de Treball Penitenciar i Formació per l'Ocupació (*Trabajo Penitenciario y formación para el Empleo*)

Es tracta d'una entitat estatal de Dret Públic de les previstes a la lletra g) de l'apartat 1 de l'article 2 de la Llei 47/2003, de 26 de novembre, General Pressupostària. Es troba adscrita al Ministeri d'Interior a través de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries, tenint per objectiu la promoció, organització i control del treball productiu i la formació i orientació pel treball dels reclusos dels centres penitenciaris. L'Estatut de l'entitat està regulat pel Real Decret 122/2015 de 27 de febrer.

A mode resum, aquesta entitat persegueix **dos objectius**:

En primer lloc, la gestió de la formació pel treball i la inserció laboral dels reclusos a través de programes i formacions que actualitzin, mantingui, desenvolupin o iniciïn els ensenyaments professionals i habilitats laborals que posseeix l'intern prèvis al seu ingrés a la presó.

Amb aquest propòsit clar, l'entitat posa a disposició de tots els centres penitenciaris els recursos necessaris per a incrementar el nivell d'ocupabilitat del col·lectiu penitenciari, així com per donar tot el suport possible en el seu camí de cerca d'un lloc de treball amb la finalitat de facilitar la seva incorporació a l'activitat laboral tant durant l'estada a la presó com un cop obtenen la llibertat.

6.2 Programes de formació ocupacional, empreses d'inserció i centres d'inserció social (CIS)

Els programes que es duen a terme dins la presó pels reclusos són la columna vertebral del procés de reeducació i reinserció sociolaboral. A Catalunya hem de mencionar la Llei 23/2009, de 23 de desembre, del Centre d'iniciatives per a la reinserció.

L'article 168.1 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya atribueix a la Generalitat la competència exclusiva de la legislació de l'Estat en matèria penitenciària, que inclou en tot cas la planificació i organització del treball remunerat de la població reclusa, així com l'execució de mesures alternatives a la reclusió i activitats de reinserció.

L'article 25.2 de la Constitució espanyola consagra a les persones recloses el dret a un treball remunerat, als beneficis corresponents de la Seguretat Social així com a l'accés a la cultura i desenvolupament integral de la personalitat, orientat vers la reeducació i reinserció social. També en la mateixa línia l'article 26 de la Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària, considera el treball com un dret i deure dels interns i, alhora, el configura com un element fonamental del tractament individual. Assigna a la política penitenciària els següents objectius:

- Reeducació i reinserció social dels sentenciats a penes i mesures privatives de llibertat, com a fi primordial.
- Retenció i custòdia dels detinguts presos i penats.
- Assistència social a interns i alliberats condicionals.

En efecte, el fi primordial i últim de tota pena ha de ser precisament aquest, aconseguir que la persona pugui reformar-se durant l'estada a la presó i pugui sortir a la vida lliure amb els valors del civisme inculcats per tal de no tornar a delinquir.

Aquest objectiu ha estat completat amb la introducció, per la modificació del Codi Penal, duta a terme mitjançant Llei Orgànica 15/2003 de 25 de novembre, d'una sèrie de penes i mesures alternatives a la presó amb les quals es busca evitar que el culpable d'un delictes romangui a la presó, bé sigui "*ab initio*" o un cop ingressat a l'establiment penitenciari, procurant la seva alliberació anticipada. Correspon a l'Administració penitenciària la gestió del treball en benefici de la comunitat, així com l'execució, seguiment i control de les mesures de seguretat privatives i no privatives de llibertat.

En aquest marc conceptual, el programa pressupostari "treball, formació i assistència a reclusos" engloba una part de les actuacions que contribueixen a l'objectiu de reeducació i reinserció sociolaboral.

Així, per tal de garantir l'accés a tot el col·lectiu privat de llibertat al treball digne i remunerat, es va crear mitjançant la Llei 5/1989 de 12 de maig, el Centre d'Iniciatives per la Reinserció (CIRE).

6.3 CIRE (Centre d'iniciatives per a la reinserció)

Aconseguir un lloc de treball pot arribar a ser tota una odissea per una persona que surt de la presó. La major part de persones que compleixen penes de presó disposen de poca experiència laboral prèvia a l'ingrés, escassa formació, falta de competències transversals i habilitats, desconeixement del funcionament del mercat de treball, absència de xarxes de suport facilitadores de feina, etc.

Tots aquests i molts d'altres són obstacles amb els que el col·lectiu s'afronta. És en base a això que s'han generat departaments especialitzats en el seu acompanyament. Un d'aquests és el cas del CIRE (Centre d'Iniciatives per a la Reinserció del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya), de Catalunya, i el CIS (Centro de Inserción Social del Ministerio de Justicia) de Madrid.

Actualment, tots sabem que és gairebé imprescindible comptar amb una formació per tal de tenir possibilitats d'accedir a una oferta laboral, requisit que s'ha vist accentuat per la conjectura econòmica del país i per l'excés de demanda de feina en relació amb la baixa oferta que s'ofereix.

No obstant això, no és només aquest l'aspecte que es té en compte per a seleccionar el personal, sinó que també ho són altres àmbits com l'experiència prèvia, les aptituds personals i les habilitats socials i professionals que ofereixi el candidat.

D'aquesta manera, interessa a efectes d'aquest treball veure quins són els mètodes que es realitzen dins de les presons per tal de reforçar aquestes condicions a les persones que s'hi troben recluses.

A Catalunya, en aquest àmbit, destaca el Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE), una empresa pública de la Generalitat de Catalunya que treballa amb l'objectiu de facilitar la reinserció sociolaboral de les persones internes als centres penitenciaris o centres educatius de justícia juvenil catalans.

La seva principal raó de ser, descrita a les seves memòries, és la millora contínua de les competències professionals de les persones que es troben sota mesures judicials privatives de llibertat per tal de poder-se reinserir a la societat i al mercat laboral amb unes garanties mínimes d'èxit. S'ofereix a les persones que es troben encarcerades una formació professional ocupacional o bé uns hàbits laborals a través de treballs en tallers productius, els quals poden estar dins o fora de la presó.

Treballen amb el model FOI (formació, ocupació i inserció), de manera que les persones privades de llibertat adquireixen habilitats i coneixements professionals a la vegada que es capaciten en oficis requerits pel mercat de treball. Amb tot aquest recorregut, adquireixen l'experiència per inserir-se al mercat laboral, sempre de forma voluntària.

Normalment, el resultat obtingut mitjançant els programes de formació que es realitzen és l'aprenentatge d'oficis dels sectors de la construcció, com ara paletes, pintors, instal·ladors d'electricitat, de gas, lampistes, mecànics. També àrees com l'hostaleria, la indústria tèxtil i els serveis de jardineria, graneria, ajudant de domicili, etc.

El CIRE promou programes de formació professionals, pràctics i útils, certificats pel Servei Públic d'Ocupació de Catalunya (SOC) i orientats a la demanda del mercat de treball que fan augmentar les possibilitats de reinserció de la població penitenciària. Ofereix diversos tipus de cursos als penats que més endavant els seran necessaris per obtenir un treball.

En la taula adjuntada a continuació, podem observar l'augment considerable generalitzat del volum d'alumnes i de cursos en una temporada (2002-2008) d'acord amb les memòries del CIRE.⁸

Taula 3.3. CIRE. Nombre i increment anual de cursos de formació professional i d'alumnes (2002-2008)

Anys	Cursos		Alumnes	
	N.	Increment (%)	N.	Increment (%)
2002	105		1766	
2003	117	11,43%	1949	10,36%
2004	146	24,79%	2520	29,30%
2005	181	23,97%	3074	21,98%
2006	231	27,62%	3614	17,57%
2007	278	20,35%	4191	15,97%
2008	300	7,91%	4419	5,44%
2002-2008	195	185,71%	2653	150,23%

Mitjançant la següent taula podem evidenciar que, en el període comprès entre el 2002 i el 2008, la quantitat de cursos de formació professional oferts s'ha triplicat.

Els increments han estat constants any rere any. També cal dir que el finançament i pressupost de la institució s'ha vist acrescut amb un 259% d'augment, passant de 12,7 milions d'euros el 2003 a 32,9 milions d'euros el 2008. Parlant de finançament, el CIRE és una empresa pública, però també està dotada d'ajuts econòmics d'empreses i fundacions que hi col·laboren. Algunes d'elles són les **Beques La Caixa, Supera't i Apropa'm**.

⁸ Font de la taula: elaboració pròpia del CIRE obtinguda de les seves memòries

6.4 El treball productiu

En virtut de l'article 108 del Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya (Decret 329/206, de 5 de setembre de 2006), *“El treball és configurat com un dret i deure dels/de les interns/es, com un element fonamental del tractament pel seu caràcter formatiu i creador i conservador d'hàbits laborals, i el Centre d'Iniciatives per a la Reinserció podrà organitzar els seus tallers productius, tant dintre com fora dels centres penitenciaris. A aquest respecte, es vetllarà perquè el treball sigui compatible amb la resta de programes i activitats existents i s'haurà d'ajustar al model individualitzat de tractament i d'intervenció establert per a cada intern/a.”*⁹

La producció de béns i serveis externs és una de les modalitats d'ocupació que prenen cos en aprofitar l'oportunitat que ofereix el Reglament mencionat. Els interns ocupats pel CIRE solen treballar en tallers de serveis (com d'alimentació, de bugaderia o de botiga), tallers de producció (compta amb més de 70 tallers industrials especialitzats en impremta, fusteria, confecció...), i en serveis exteriors (forestals, obres i serveis).

A l'hora de buscar feina pel col·lectiu penitenciar, el CIRE col·labora amb l'obra social de la caixa que multiplica les possibilitats d'integració sociolaboral dels interns. També ha creat una marca pròpia anomenada “made in CIRE” que llança al mercat productes elaborats als centres penitenciaris catalans. Des de la creació del CIRE, el nombre d'interns ocupats ha millorat exponencialment i no només ha permès la creació de diversos llocs de treball sinó que també s'ha assolit experiència en tasques de formació per a l'ocupació i d'inserció laboral.

Permetre que els interns estiguin ocupats durant l'estada a la presó i un cop aconseguida la llibertat és una tasca social imprescindible, que ajuda a donar una empenta laboral a aquelles persones més perjudicades mitjançant contractes laborals. Aquest estadi és previ i preparatiu per als presos en règim de semilibertat, i els permet desenvolupar una activitat laboral a l'exterior del centre penitenciar. Així, poden ingressar al mercat de treball tot i que no hagin acabat de complir amb la seva condemna.

⁹ Article 108. De la coordinació relativa al treball penitenciar. Decret 329/206, de 5 de setembre de 2006

6.5 SINÈRGIA: un model de pla d'ocupació

La **formació professional ocupacional** s'encarrega de preparar als presos pel seu futur salt al món laboral a través del disseny i implementació d'una oferta formativa, la qual es diversifica segons especialitats professionals, tenint en compte les necessitats del mercat. Es busca d'aquesta manera forjar les habilitats específiques necessàries dels individus per a desplegar un ofici concret.

Els **plans d'ocupació** s'enfoquen a l'aprenentatge d'oficis relacionats amb sectors com la jardineria, neteja de boscos, construcció i manteniment d'infraestructures. Dos exemples de programes que s'han realitzat a través d'aquests plans són el **SINÈRGIA**, un pla dirigit a parts iguals pel CIRE i l'Associació pel Foment de les Mesures Alternatives.

Els principals destinataris d'aquest programa són els adults interns en centres penitenciaris (tercer grau) o en règim de llibertat condicional, tot i que també abraça els menors de 21 anys sotmesos a mesures judicials (medi obert o llibertat vigilada). El programa els forma com a peons forestals i alhora els contracta perquè puguin aplicar els coneixements adquirits i començar a guanyar experiència. Aquest projecte va ser iniciat a la província de Barcelona, però es va implementar també a Tarragona i a Girona.

El seu funcionament és el següent: **SINÈRGIA** recapta treballadors dels centres penitenciaris i centres educatius de justícia juvenil de Catalunya. Un cop portada a cap la demanda d'ocupació, un equip format de psicòlegs i pedagogs seleccionen als interns que més s'ajusten als requisits del programa i proposen una llista de candidats.

Els factors que es tenen més en compte per a la seva selecció són la capacitat d'integració i treball en equip així com l'evolució personal que han tingut. Es valora també l'experiència prèvia en tasques d'esforç físic. Evidentment, tots ells han d'haver aconseguit el tercer grau penitenciari i manifestar la seva **voluntat** de participar lliurement al projecte.

A continuació, l'equip d'inserció laboral del CIRE fa una tanda d'entrevistes l'objectiu de les quals es basa a conèixer si hi ha un vertader interès per part de l'intern. Finalment, es selecciona el personal i es tramita tota la documentació perquè puguin cotitzar a la Seguretat Social i tenir un salari.

El projecte SINÈRGIA va ser tot un èxit, ja que va permetre canviar la vida a moltes persones que havien perdut tota esperança de trobar un lloc de treball on sentir-se realitzats. Alguns dels efectes beneficiosos que va tenir la implementació d'aquest programa són el seu funcionament com una etapa intermèdia abans que l'intern retorni a la realitat del mercat laboral, el fet de poder treballar a l'exterior del centre penitenciari mitjançant un contracte normalitzat, així com els vincles socials i afectius que es poden crear.

Addicionalment, gràcies a SINÈRGIA es va aconseguir, pels participants, una disminució del nivell de dependència familiar i d'assistència pública, la consolidació del procés de reinserció laboral, la contractació de personal professional qualificat, la millora de l'entorn mediambiental de les zones verdes degradades, etc.

7. CERCLES: exemple de voluntariat per a la resocialització

7.1 Definició

Cercles de Suport i Responsabilitat és un programa impulsat gràcies a la col·laboració del Departament de Justícia i gestionat per la Fundació Salut i Comunitat que té com a objectiu proporcionar suport i supervisió per a la integració social i per prevenir la reincidència de les persones en règim obert i en llibertat condicional que han comès un delicte contra la llibertat sexual.

Provinent de l'anglès "*Circles of Support and Accountability*", aquest sistema es va iniciar al Canadà l'any 1994, motivat per l'excarceració d'un delinqüent sexual d'alt risc. Fou tan gran i destacable el seu èxit que la proposta va ser impulsada arreu del món. No va ser fins a l'any 2012 que el Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya va decidir adaptar aquest model a la realitat de Catalunya, amb la qual cosa va iniciar el projecte *CerclesCat*. L'objectiu és que aquest projecte esdevingui un recurs potent i eficaç per la gestió del risc de reincidència de delinqüència sexual de Catalunya.

Els seus dos principis essencials són “no més víctimes” i “no hi ha secrets”. Es tracta d’un model l’eix central del qual es basa en la justícia restaurativa que busca reduir el risc de reincidència sexual futura facilitant la reinserció social dels individus mitjançant el suport social i la participació en la vida comunitària.

7.2 Funcionament

Un *cercle* està format per un delinqüent sexual de risc moderat o alt (anomenat Membre Central o MC) acompanyat per un grup de 3 a 6 voluntaris pertanyents a la comunitat que han rebut formació específica per aquesta tasca (constituïnt el Cercle Intern). El MC i el Cercle Intern es reuneixen presencialment amb regularitat; els primers donen suport als segons, modelant conductes socials, oferint suport emocional i oferint la seva ajuda davant de les seves necessitats pràctiques.

Mentrestant, intenten aconseguir un canvi d’actituds i una reflexió al pres mitjançant el qüestionament constant de les seves actituds, creences i comportaments antisocials. El Cercle Intern està associat a un Cercle Extern format per professionals que prenen mesures necessàries per prevenir la reincidència partint de la informació que han obtingut per part del Cercle Intern.

8. ESTIGMA EMPRESARIAL A LA CONTRACTACIÓ DEL COL·LECTIU

Desafortunadament, i com s’ha comentat anteriorment, els interns solen ser persones amb nivell baix o nul de formació i escassa experiència professional, fet que provoca que, majoritàriament, els treballs als quals poden accedir un cop assolida la llibertat són treballs no qualificats, precaris i inestables.

Tal com estableix la memòria del CIRE de l’any 2011, “(...) *la inserción también se complica, en buena parte por la existencia de prejuicios sociales profundamente arraigados. Las empresas se muestran reticentes a ofrecer un contrato de trabajo por el rechazo que supone un internamiento penitenciario. Habitualmente se asocia a la conflictividad, ineptitud y bajo rendimiento laboral*”.

En efecte, són moltes les empreses que tenen por de contractar a persones que han estat complint una pena privativa de llibertat i que tenen antecedents penals.

I aquesta és, sens dubte, una altra de totes les problemàtiques que s'han exposat amb les que es troba el col·lectiu per a reinserir-se. A més dels prejudicis basats en el seu passat criminal, se li han de sumar altres estigmes com els de gènere, d'ètnia o racial, religiosos, pobresa... Hi ha múltiples factors que accentuen l'exclusió social que ja per si sola acompanya a la persona que ha estat interna en un centre penitenciari, allunyada de la vida social i lliure.

Com s'ha exposat en el present estudi, actualment hi ha diferents entitats que col·laboren en la reinserció social i laboral del col·lectiu, però encara hi ha moltes barreres que dificulten la contractació d'aquestes persones, i es basen en prejudicis i pors. En examinar aquestes reticències, el Consell Social Penitenciari, en la comissió laboral realitzada l'any 2011, va descobrir que el que més preocupa a les empreses és que siguin persones conflictives, sense ganes de treballar, sense sentit de l'esforç, que aportin més problemes que solucions, que tinguin problemes d'addicions, aspecte físic desmillorat i marcats pel seu pas pel món de la delinqüència i la criminalitat. Per altra banda, els empresaris tenen por a ser robats pels exreclusos i tenen dificultat per disposar-los la confiança imprescindible que ha de regnar en una relació d'ocupador – empleat.

A més, actualment la taxa de desocupació i atur és molt alta, provocant que hi hagi una oferta laboral molt inferior a la demanda.

D'aquesta manera, les empreses que necessiten cobrir un lloc de treball tindran moltes opcions d'aspirants, fet que els proporciona un ampli ventall de possibilitats per tal d'escollir el millor candidat. Aquest fet redueix considerablement les possibilitats dels exreclusos d'accedir a la feina, ja que no són escollits amb preferència davant d'altres aspirants sense expedient delictiu.

9. LES POLÍTIQUES DIRIGIDES AL COL·LECTIU

La situació desfavorable i desavantatjosa amb la qual es troba el col·lectiu al reingressar a la vida lliure fa que sigui obligatori i necessari l'establiment de diferents polítiques que fomentin i lluitin per aconseguir la inserció social i laboral que, cal que recordem, és l'objectiu constitucional de les penes privatives de llibertat.

Pedro José Cabrera, al seu article “Cárcel y exclusión”, assenyala: “(...) *la salida de la cárcel se ve envuelta en una pérdida de posibilidades de cara al empleo por efecto del estigma que implica la condición de ex presidiario, y también como consecuencia de la descualificación que acarrea el periodo de internamiento*”.¹⁰

Conseqüentment, les polítiques dirigides a aquesta problemàtica actual s’han d’entendre com el conjunt d’accions i mesures d’orientació, ocupació i formació dirigides a millorar les possibilitats d’accés al treball, per compte aliè o propi, de les persones desocupades, al manteniment del lloc de treball i a la promoció professional de les persones ocupades i al foment de l’esperit empresarial i l’economia social.

En aquest context, cal recordar que el Real Decret Legislatiu 3/2015, de 23 d’octubre, pel qual s’aprova el text refós de la Llei del Treball, estableix al seu article segon, en el marc dels objectius generals, que és necessari garantir l’efectiva igualtat d’oportunitats i la no discriminació en l’accés al mercat laboral.

D’altra banda, recorda la necessitat d’assegurar l’existència de polítiques adequades d’integració dirigides als col·lectius que presentin majors dificultats per accedir al treball, especialment joves, dones, persones amb discapacitat, majors de 45 anys o exreclusos.

Partim de la base que la integració en la societat i la participació en les seves oportunitats és un dret fonamental per a tots els ciutadans, a més de ser un dret fonamental establert a la Carta de Drets Fonamentals. Aquest dret s’ha de veure cristal·litzat mitjançant estratègies que compreguin els pilars d’una renda digna, una ocupació adequada i l’accés als serveis de benestar que facin possible la conciliació del treball amb la vida personal i familiar, així com la millora del benestar emocional i personal de cada individu.

Per tal d’assegurar l’efectivitat d’aquestes polítiques, és necessari que existeixi un disseny polític precís en el qual es tinguin en compte els tres fonaments prèviament mencionats, amb una visió conjunta de la integració econòmica-social.

¹⁰ Cabrera, P. J. C. (2002). Cárcel y exclusión. *Dialnet*.

Al llarg dels anys, hi ha hagut diversos intents a escala europea de conciliar unes polítiques fermes sobre aquest aspecte. Per exemple, l'any 2007, la Comissió Europea¹¹, per via d'una titulació anomenada “Modernitzar la protecció social per a una major justícia social i una cohesió econòmica reforçada: promoure la inclusió activa de les persones més allunyades del mercat laboral”, de 17 d'octubre, va proposar una estratègia en l'àmbit global d'**inclusió activa** en favor de la reinserció dels col·lectius més vulnerables.

Actualment, aquest és un repte i un dels majors objectius globals de l'estratègia europea d'ocupació, en què s'aposta per la inclusió social, la prevenció de l'exclusió laboral i el suport en la integració laboral de les persones desafavorides.

¹¹ Recomendación sobre la inclusión activa de las personas excluidas del mercado laboral. Diario Oficial L 307 de 18.11.2008.

CONCLUSIONS

El present treball partia de la intuïció que una reinserció laboral exitosa és un factor decisiu en el procediment vital del col·lectiu expresidiari, i que la seva correcta posada a la pràctica és essencial per assolir certs propòsits de justícia.

Per dur-lo a terme, s'ha seguit l'estructura següent. S'ha iniciat amb una contextualització del sistema penitenciari espanyol actual, el qual té com a eix fonamental el principi d'individualització científica, comentant el subsistema penitenciari català. Per tal de conèixer l'origen de la problemàtica, s'elabora un breu anàlisi del fenomen de la delinqüència, que és la causa de l'ingrés a presó. Conèixer mitjançant una aproximació a la noció de delinqüència així com els tipus de professionals del delictes ens permet entendre els factors que incideixen en el procés de reeducació i reinserció laboral un cop els reclusos compleixen amb la condemna i obtenen la llibertat.

Dur a terme aquest estudi ha permès explorar i conèixer amb profunditat un món difícil com ho és el de la reinserció laboral de les persones que han estat privades de llibertat. Es tracta d'un món que porta lligat a ell molts obstacles i dificultats, de forma que la cooperació i l'esforç per part de les institucions penitenciàries, associacions, voluntariats i de la societat en general, adquireix una importància cabdal.

Els reclusos es caracteritzen generalment per participar en una cultura del treball poc o gens arrelada, difícil de canviar en un entorn com ho és la presó en què sovint es viuen conductes que normalitzen el delictes.

S'ha arribat a la conclusió que la falta de formació juntament amb l'absència d'experiència prèvia és el motiu principal que causa el fracàs de la inserció sociolaboral dels exreclusos, essent així que la majoria d'ells no tenen estudis superiors a la primària. Les mancances educatives i culturals que aquestes persones pateixen són un dèficit que arrossega l'intern al seu procés, no només per evitar una conducta desaprovada per la societat sinó que també per a reincorporar-se activament a la societat. Aquesta manca de qualificació es pretén reconduir mitjançant diferents plans formatius impartits des del mateix centre penitenciari com els que s'han exposat en aquest estudi.

També els interns tenen la possibilitat de cursar els estudis que considerin o cursos formatius per poder-se formar i estar qualificats per la seva futura incorporació al món laboral.

En segon lloc, s'ha pogut contemplar que la majoria de reclusos no comptava amb experiència laboral prèvia abans del seu ingrés a la presó. L'edat, l'ambient familiar i social, el nivell adquisitiu i l'ètnia són alguns dels factors que expliquen aquest succés. Gran part del seu temps previ a ser interns era dedicat a les activitats il·legals i l'economia submergida.

La realització d'aquest estudi m'ha permès adonar-me de la gran relació actual existent entre el delictes, la pobresa, l'exclusió i la reincidència. Com bé s'ha comentat al treball hi ha un percentatge elevat d'interns que reincideix un cop obtinguda la llibertat perquè es troba sense mitjans ni recursos per sobreviure. És evident que una alta taxa de reincidència juntament amb una baixa taxa de reinserció laboral són mostres evidents que el sistema penitenciari no acaba de complir amb el seu objectiu, doncs, en virtut de l'article 25.2 de la Constitució Espanyola, la finalitat de la presó ha de ser la reinserció i reeducació, i aquestes dades demostren que molts cops el fi fracassa.

Tot i que s'ha constatat que actualment hi ha molts programes de reinserció laboral que treballen per aconseguir l'èxit dels reclusos un cop alliberats, la conclusió d'aquest treball és que, malgrat que contribueixen de forma efectiva a la millora de comportament i hàbits dels interns, no són suficients per pal·liar la situació desavantajosa que pateix el col·lectiu a l'afrontar-se al món laboral. La majoria d'actuacions que es duen a terme, tot i que tenen certa utilitat, no estan encaminades a l'efectiva consecució d'un lloc de treball.

L'estigma social que comporta també per una persona el pas per la presó, com s'ha exposat en el present estudi, no deixa de fer-se palès en la quotidianitat de la vida dels reclusos, en accions com l'accés al treball, el contacte amb el suport familiar i els llaços afectius, aspectes bàsics per evitar la possible reincidència. Aquestes situacions creen, d'alguna forma, una sensació d'encarcerament prolongat, fet que provoca que la obtenció de la llibertat i el procés adaptador es dificulti encara més.

Essent que l'eficàcia dels tractaments no és la desitjada, cal plantejar-se quina línia d'actuació s'hauria de prendre. La finalitat és clara, però hi ha limitacions per copsar-ne el succés.

Els efectes nocius que van lligats a l'empresonament podrien pal·liar-se mitjançant un règim de vida més humà, flexible i obert, apostant per un sistema de participació dels interns en diverses àrees de la vida del centre i fomentant tota mena d'activitats.

També s'ha demostrat que és essencial que es facilitin relacions amb l'exterior per tal d'evitar el seu desarrelament social i familiar.

Considero que la societat hauria d'intentar decantar-se cada cop més per altres penes o mesures de seguretat que no impliquessin la privació de llibertat. Es tracta d'un sistema punitiu eficaç des de la teoria de retribucionisme de la pena, però s'ha demostrat que és un sistema obsolet que no dona resposta als problemes reals de delinqüència ni a les necessitats de reeducació i resocialització que, per mandat constitucional, són els fins últims de la pena.

A tall de conclusió, i per posar fi a totes les reflexions que l'estudi pertinent suscita, es constata que el sistema penitenciari actual aboca pels principis de reeducació, però encara queden aspectes per modelar i camí per recórrer per impulsar la motivació de les persones de reinserir-se. Caldria dedicar tots els esforços de les administracions penitenciàries per a l'establiment d'un sistema de protecció cap al col·lectiu que els permeti canviar la direcció de les seves vides, refer el seu camí amb una vida normalitzada allunyada de l'exclusió i la marginalitat social, així com la violència institucional i l'estigma empresarial que els acompanyen.

Mitjançant un sistema penitenciari menys lesiu que donés cabuda al tractament transversal de tots els problemes i mancances que pateix un intern, caminaríem cap a una societat més justa, compromesa i solidària que mentre no deixaria mai al marge la legalitat, tampoc ho faria amb els col·lectius més dèbils i marginals. En paraules del filòsof Michel Foucault, *“és lleig ser digne de càstig, però poc gloriós castigar”*¹².

¹² 42 Óp. Cit. FOUCAULT. M. P. 20

BIBLIOGRAFIA

- i. ALÓS-MONER, R., ESTEBAN, F., JÓDAR, P., MIGUÉLEZ, F., ALCAIDE, V., & LÓPEZ, P. (2011). La inserció laboral dels exinterns dels centres penitenciaris de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya.
- ii. ÁLVAREZ GARCÍA, F. J. Consideraciones sobre los fines de la pena en el ordenamiento constitucional español. Ed. Comares, Granada, 2001.
- iii. BADÍA, X., DE NADAL, J., GARCÍA, R & MONFERRER, I. (2020) Sortir de la presó: una aventura incerta. Icària: Más Madera.
- iv. CAMPOY CERVERA, I. Los derechos de los reclusos y la realidad de las cárceles españolas. Colección Debates de la UC3M, 1ª edición, 2017.
- v. COLMENARES, ANA MARIA 2011 “*Colectivos en riesgo de exclusión socio-laboral*” X Congreso Europeo de derecho del Trabajo y S.S.
- vi. DOSTOIEVSKI, F., & RIERA, A. (2016). La casa de los muertos: Memorias del presidio (1.a ed.). Biblok Book Export.
- vii. FABRA FRES, N., HERAS TRÍAS, P., GÓMEZ SERRA, M., & HOMS FERRET, O. (2016, 20 enero). Inserción laboral de personas que cumplen medidas penales. *RES*, Revista de Educación Social, 22 (Enero de 2016).
- viii. FERNÁNDEZ, D. (2002). El sistema de ejecución de condenas en España: el sistema de individualización científica. *Estudios Penales y Criminológicos*, 35, 125-129.
- ix. FOCALT, M. (2012). *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión* (1ª ed., 1ª imp. ed). Editorial Biblioteca Nueva.

- x. GARCÍA VALDÉS, C. (Pres.), *El trabajo penitenciario en España*, Madrid, 1979 (impreso en los talleres penitenciarios de Alcalá de Henares).
- xi. LUQUE REINA, M.E.; FERRER PUIG, M.; CAPDEVILA CAPDEVILA, M. (2005). *La Reincidència Penitenciària a Catalunya*. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya.
- xii. MANDELA, N. *El largo camino hacia la libertad*. Editorial Aguilar, Madrid, 2010.
- xiii. PUIG MIR, C. (2022). *Derecho penitenciario. El cumplimiento de la pena privativa de libertad*. S.A. Atelier Libros.
- xiv. RUBIO ARRIBAS, FCO JAVIER (2006) “*La exclusión sociolaboral de colectivos con dificultades de acceso al mercado laboral*”. *Revista Nómadas* nº14. Universidad Complutense de Madrid.

MEMÒRIES I DOCUMENTS ELECTRÒNICS

- i. CENTRE INICIATIVES PER A LA REINSERCIÓ (CIRE) 2010 “Memòria anual 2010”. Disponible a: www.gencat.cat/cire.
- ii. GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE JUSTICIA 2011 “Memòria anual 2011”. Disponible a: www.gencat.cat/justicia.
- iii. GOBIERNO DE ESPAÑA: MINISTERIO DEL INTERIOR. SECRETARÍA GENERAL DE INSTITUCIONES PENITENCIARIAS. (2017). *La estancia en prisión: Consecuencias y Reincidencia*. Ministerio del Interior: Secretaría General Técnica. Disponible a: https://www.interior.gob.es/documents/642317/1201664/La_estancia_en_prision_126170566_web.pdf/9402e5be-cb74-4a2d-b536-4a3a9de6ff59

- iv. SECRETARIA GENERAL DE INSTITUCIONES PENITENCIÀRIAS “Consejo social penitenciario. Comisión laboral 2011”. Disponible a:
www.institucionpenitenciaria.es/Reeducacion

LEGISLACIÓ CONSULTADA

- i. Constitució Espanyola, de 29 de desembre de 1978.
- ii. Llei 47/2003, de 26 de novembre, General Pressupostària.
- iii. Llei Orgànica 1/1979, de 26 de setembre, General Penitenciària.
- iv. Real Decret 122/2015 de 27 de febrer, pel que s’aprova l’Estatut de l’Entitat de Dret Públic “Treball penitenciari i formació per a l’ocupació”.
- v. Real Decret 190/1996, de 9 de febrer, pel que s’aprova el Reglament Penitenciari. Boletín Oficial del Estado, de 15 de febrero de 1996, núm. 40.
- vi. Real Decret 3482/1983, de 29 de desembre, sobre Traspassos de serveis de l’Estat a la Generalitat de Catalunya en matèria d’Administració Penitenciària.
- vii. Real Decret de 14 de setembre de 1882 pel que s’aprova la Llei d’Enjudiciament Criminal.
- viii. Real Decret Legislatiu 3/2015, de 23 d’octubre, pel qual s’aprova el text refós de la Llei del Treball.